

AZ ELSŐ SZÉKESFŐVÁROSI MÚZEUM

Az Aquincumi Múzeum és későbbi jogutódai története szorosan összekapcsolódik a főváros területén folytatott régészeti feltárásokkal. A múlt századra jellemző nemzeti tudat erősödése hozzájárult a múlt történetének kutatásához, sorra alakultak a történeti egyletek, melyek a régészeti emlékek kutatását is célul tűzték maguk elé. Mindez elősegítette a hazai várostörténeti múzeumok kialakulását is. A fővárosban is igény volt egy, a város történetét bemutató múzeumra. Ennek a fejlődési folyamatnak első lépcsője volt az Aquincumi Múzeum.

1802-ben gróf Széchényi Ferenc megalapította a Nemzeti Múzeumot, és 1813-ban József nádor kezdeményezésére kiadtak egy rendeletet, mely előírta, hogy a kincsleletekből a bécsi udvari éremtár elsődleges kiválasztása után a Nemzeti Múzeumot, illetve a pesti egyetem érem- és régiségtárát illeti az elővásárlási jog.¹ Ez a rendelkezés egészen az 1867-es kiegyezésig érvényben volt, kivéve az 1848–49-es szabadságharc idejét, amikor Kossuth rendelkezett arról, hogy a sáncépítési munkák folyamán talált régiségeket a lelőköriülmények pontos rögzítésével át kell adni a Nemzeti Múzeumnak.²

Az országban a régészeti leletek gyűjtése a Nemzeti Múzeum feladata volt, de a múlt század 60-as éveitől egymás után szerveződtek a városi múzeumok. Így például a győri múzeum 1859-ben, a soproni 1867-ben, a nyíregyházi és a gyulai 1868-ban, a szombathelyi 1872-ben, a székesfehérvári 1873-ban, a szegedi 1883-ban nyílt meg. Ezeknek a múzeumoknak a létrejöttét elősegítették a gyűjtőtevékenységet is folytató különböző kulturális, régészeti egyletek, melyek sorra alakultak, és így gyorsították a gyűjteményalapítást. A Nemzeti Múzeum viszont a fővárosban volt, tehát az itt talált leletek ide kerülhettek.³

1869-ben a Magyar Történelmi Társulatban Rómer Flóris javaslatot tett a városi múzeumok létrehozására. Tervezetet is készített, melyben pontosan meghatározta egy ilyen múzeum feladatkörét, gyűjtési tevékenységének szempontjait. A társulat bizottságot küldött ki, mely Rómer javaslatát azzal terjesztette a társulat elé, hogy az tudományos tekintélyével igyekezzék a főváros közgyűlését s a polgárságot az eszmének megnyerni.⁴ A társulat támogatta Rómer elképzeléseit, és 1871-ben elküldték javaslataikat a városok vezetőségeihez.

1872-ben Pauler Tivadar miniszter megszervezte a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottságát. 1876-ban Budapesten rendezték meg a nemzetközi antropológiai és archeológiai kongresszust. A kongresszus résztvevőit Rómer Flóris vezette a Hajógyári-szigeten levő római romokhoz és az amfiteátrumhoz. Az, hogy a nemzetközi tudományos élet is elismerte a kutatások eredményeit, újabb lendületet adott a kutatásnak. Már 1870-ben rendeletet adott ki a főváros az építkezések során előkerülő régiségek védelmére.

A főváros területén az 1870-es években nagyarányú régészeti feltárások kezdődtek. „Ezen évtized elején a kormány és a főváros Ó-Budán, a hajdani Aquincum területén rendszeres ásatásokat véttetett foganatba, ennek folytán a régészethez fűzött ismereteknek tágabb tere nyílt, és a fővárosi régészeti és történelmi kutatásokra nézve egy újabb korszak vette kezdetét...”⁵ 1875-ben az óbudai Papföldön Rómer Flóris vezetésével próbaásatások kezdődtek, ahol komoly falakat, hypocaustum-oszlopokat, bélyeges téglákat találtak, melyek megerősítették az ásatót, hogy itt ko-

moly római kori település állt. A komolyabb feltárások azonban csak néhány évvel később kezdődhettek meg.

1878-ban a Műemlékek Országos Bizottsága felhívta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium figyelmét arra, hogy az óbudai római vízvezeték pilléreit a lakosság szép lassan teljesen elbontja. 1880 tavaszán a főváros és a műemlékbizottság Gömöri Havas vezetésével többször kiszállt a helyszínre, és megállapították, hogy a vízvezeték pilléreinél, a Csigadombon és a Papföldön ásásokat kell folytatni a romok föltárása érdekében. Még ugyanennek az évnek az őszén Hampel József és Torma Károly vezetésével megkezdődtek az ásások. A kormány 6000, a főváros pedig ebben és a következő évben is 2000 forintot szavazott meg a munkálatokra. Az 1882-es év feltárásai meggyőzték a közgyűlést, hogy a napvilágra került romok mily nagy jelentőségűek, és a következő évre 3000 forintot szavazott meg az ásások folytatására. 1883-ban már csak Torma Károly vezette a munkákat. Ebben az évben a főváros megbízta Gömöri Havast, hogy rendezzen kiállítást az előkerült leletekből.⁶ Azonban helyiség hiányában ez nem valósulhatott meg. Egyébként a kiállítás gondolata 1880-ban és 1882-ben is felmerült,⁷ már ekkor igény mutatkozott a feltárt leletek bemutatására. A Műemlékek Országos Bizottsága 1882-ben javasolta egy aquincumi kiállítás megrendezését, melynek színhelye a III. kerületi előljárárság egyik helyisége lett volna, de a Nemzeti Múzeum képviselője elutasította ezt a javaslatot azzal, hogy az aquincumi leletanyagból ők egy külön kiállítást terveznek bemutatni.⁸

1884-ben Gerlóczy Károly alpolgármester lehetővé tette, hogy a következő évben megrendezendő országos kiállításon a főváros pavilonjában az Óbudán előkerült régészeti leletek is bemutatásra kerülhessenek. A tárló berendezésére Torma Károlyt bízta meg, aki emellett följajánlotta, „hogy az ásások monographiáját meg fogja írni és a kiállítandó tárgyak catalogusát is az országos kiállítás megnyitásáig elkészítendi”.⁹ A kiállítás felügyeletével Gerlóczy Gömöri Havast bízta meg, aki elérte azt is, hogy a monográfia kiadására a közgyűlés 2500 forintot szavazott meg, azonban ez nem készült el.

1886-ban a régészet ügyei iránti érdeklődés nagyon alászállt. Gömöri Havas közbenjárására a közgyűlés ugyan megszavazott 1000 forintot, de ez csak a fenntartás és az őrzés költségeit fedezte. G. Havas Sándor az érdeklődés csökkenésének okát többek között abban látta, hogy a már évek óta tartó feltárásokról komolyabb tanulmány nem jelent meg, csak kisebb tárcákban olvashattak ezekről az érdeklődők.¹⁰

1886-ban Gerlóczy Károly alpolgármester előterjesztette a fővárosi múzeum létesítéséről szóló javaslatát. A múzeum célját abban jelölte meg, hogy a főváros területén talált régészeti és a város történetéhez kapcsolódó egyéb emlékanyagot összegyűjtse és bemutassa a nagyközönség számára. Múzeumul az országos kiállítás területén épült képzőművészeti csarnokot jelölte meg.

A múzeum ügye nagy visszhangot keltett, ám amíg a sajtóban lelkesedtek az ügyért, addig a szakma teljesen ellenkező álláspontra helyezkedett – nem a múzeumalapítással, hanem az épülettel volt bajuk.

„Ha fővárosnak csakugyan oly tömérdek pénze van, hogy muzeumra is jut, ám folytassa az aquincumi ásásokat és csináljon egy aquincumi múzeumot. Ez méltó cél lesz és lesz oly különlegessége, minővel kevés főváros az Alpeseiken innen dicsekedhetik.”¹¹ Kétségeiknek adtak hangot, hogy amíg a főváros költségkímélés céljából az óbudai ásásokat beszüntette, addig a múzeum építésére miből tud áldozni.

Valóban, ha azt nézzük, hol legyen az új múzeumépület, csak arra gondolhatunk, hogy a már folyó ásások közelében érdemes ennek lennie. Hiszen már az ásások kezdetén „... e váratlan eredmény élénk érdeklődést keltett a fővárosi lakosság minden körében. A munkálatok folyama alatt sok ezer ember látogatott el ‘Aquincumba’ az amphiteatrum megtekintésére”.¹²

1887-ben a fővárosi közgyűlés ismét 3000 forintot szavazott meg az ásások folytatására, melyeket továbbra is Torma Károly vezetett, de maga mellé vette Kuzsinszky Bálintot, aki ekkor a

3.6.1. E. H. u. C. Millmann: Az aquincumi amfiteátrum ásátás közben, 1880

Nemzeti Múzeum régiséggyűjtőjének gyakornoka volt. Az ásátások felügyeletével ismét Gömöri Havas Sándort bízták meg. Ebben az évben az eddigi gyakorlattal ellentétben már nem a Nemzeti Múzeum raktáráiba vándorolt a leletanyag, hanem a főváros által bérbe vett Krempel-malom egyik szobájában állította ki Kuzsinszky az előkerült anyagot. Ő maga így írt erről:

„A gyűjtemény elhelyezésére gondolni sem lehetett alkalmasabb helyet, mint az ásátások helyszínén álló Krempelmalmot. Szerencsére sikerült is ott egy szobát bérbe vennünk, a hová aztán az összes aquincumi leleteket összehordtam, úgy hogy ma már együtt találja a látogató mindazt, a mit a kapa Aquincum romjaiból az utolsó öt évben felszínre hozott.”¹³

Az 1888-as évben Kuzsinszky feltárta a mithraeumot, és ez ismét az ásátásokra fordította a figyelmet. 1889-ben Bécsben tartották meg a németországi és bécsi antropológiai társulatok kongresszusát, melynek résztvevői látogatást tettek Aquincumban. A látogatókra mély benyomást tettek az ásátások és a kiállítás is.

Havas boldogan nyújtotta át a Budapest Régiségeinek első kötetét a látogatóknak. A megjelenés előzményei a következők voltak: 1889 elején a fővárosi tanács fölkérte Havast, hogy részletes programban ismertesse az erre az évre is megszavazott 3000 forint felhasználási tervét. Havas terve három egyenlő részre osztotta az összeget: 1000 forint az ásátások folytatására, 1000 forint az őrzési, lakbéri kiadásokra, a szerszámok vásárlására, a Krempel-malomban egy külön helyiség bérlése, mely az állandó kiállítás színhelye lenne, a fennmaradó 1000 forint pedig az ásátásokon előkerült műemlékek és a leletanyag bemutatására fordítandó.¹⁴

Joggal írhatta visszaemlékezésében Havas Sándor a következőket a kongresszusi látogatásról: „...elvittek Budapestnek és Aquincumnak jó híret a nagy világba, és a külföldi lapok ismét öröndetes dolgokat írtak hazánkról, miben nem igen gyakran van részünk”.¹⁵ Ehhez nagyban hozzájá-

ruhatható a *Budapest Régiségeinek* megjelenése is, hiszen ma is alapkövetelmény lenne egy kiállítás megnyitásakor a katalógus megjelenése.

1890-ben hivatalosan is előterjesztette Havas az állandó régészeti múzeum tervét a fővárosnál. Hamarosan elkészült a múzeum építészeti terve is, és a tanács költségvetéséből 7500 forintot megszavaztak az építkezésre. Emellett a már föltárt romok műemléki védelméről sem feledkeztek meg. Kuzsinszky Bálint 1890–91 telén olaszországi tanulmányúton volt, ahol a pompeji romkonzerválást is alaposan megnézte, majd hazatérte után Aquincumban is alkalmazta a módszert. Végre, 1894. május 10-én megnyitotta kapuit az Aquincumi Múzeum! A főváros első saját múzeuma tehát a régészeti leletanyag nagyközönség előtti bemutatását tűzte ki célul. A régészeti kutatás ma is a múzeum egyik leghangsúlyosabb tevékenysége. A későbbiekben természetesen a főváros teljes történetét és emlékanyagát gyűjtő és bemutató részlegei is kialakultak, de ehhez még néhány évnek el kellett telnie.

JEGYZETEK

1. SZILÁGYI János: Az Aquincumi Múzeum. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 16. 1964. 11–18.
2. Uo.
3. K. VÉGH Katalin: A Budapesti Történeti Múzeum első fél évszázada (1887–1938). *Pest-budai Hírmondó* 1988. 1. 14.
4. SCHÖPFLIN Aladár: Rómer Flóris. *Budapest Régiségei*, 1906. 9. 212.
5. GÖMÖRI HAVAS Sándor: Bevezetés. Ó-Buda Aquincum. Az 1880–1888-ik évi ásátások kezdete és lefolyása. *Budapest Régiségei*, 1889/1. 14–15.
6. Uo., 28.
7. K. VÉGH, i. m. 10.
8. K. VÉGH, i. m. 10.
9. GÖMÖRI HAVAS, i. m. 31.
10. Uo., 33.
11. Fővárosi Múzeum. *Archaeológiai Értesítő*, 1886. 6. 280.
12. GÖMÖRI HAVAS, i. m. 18.
13. KUZSINSZKY Bálint: Aquincumi muzeum. *Archaeológiai Értesítő*, 1889. 9. 336.
14. GÖMÖRI HAVAS, i. m. 36.
15. GÖMÖRI HAVAS Sándor: Visszapillantás az 1889–1892. évek eseményeire. *Budapest Régiségei*, 1892. 4. 12.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- GÖMÖRI HAVAS Sándor: Bevezetés. Ó-Buda Aquincum. Az 1880–1888-ik évi ásátások kezdete és lefolyása. *Budapest Régiségei*, 1889. 1.
- GÖMÖRI HAVAS Sándor: Visszapillantás az 1889–1890. évek eseményeire. *Budapest Régiségei*, 1892. 4.
- KUZSINSZKY Bálint: Aquincumi muzeum. *Archaeológiai Értesítő*, 1889. 9.
- KUZSINSZKY Bálint: Gömöri Havas Sándor. *Budapest Régiségei*, 1897
- LENKEI Andorné: A Budapesti Történeti Múzeum kialakulása. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 1957. 12.
- NAGY Tibor: Az Ásatási és Régészeti Intézet. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 1964. 16.
- OROSZLÁN Zoltán: Kuzsinszky Bálint – az egyetemi tanár. *DissArch*, 1964. 6.
- OROSZLÁN Zoltán: Egyetemünk régészeti tanszékeinek kialakulása és története. *DissArch*, 1966. 8.
- SCHÖPFLIN Aladár: Rómer Flóris. *Budapest Régiségei*, 1906. 9.
- SZILÁGYI János: Az Aquincumi Múzeum. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 1964. 16.
- K. VÉGH Katalin: A Budapesti Történeti Múzeum első fél évszázada 1887–1938. *Pest-budai Hírmondó*, 1988. 1.

SZVOBODA DOMÁNSZKY GABRIELLA

A MAGYAR MŰVÉSZET
AZ 1873-AS BÉCSI VILÁGKIÁLLÍTÁS TÜKRÉBEN

A HÁTTÉR

A modern értelemben vett „világváros” kialakulásának egyik különös elősegítője volt a XIX. század második felében megrendezett nemzetközi világkiállítások sorozata. Az ötlet Viktória királynő férjétől, Albert koburgi hercegtől származott, aki London gyárosainak segítségével és a Kelet-indiai Társaság anyagi erejére támaszkodva megteremtette az első világtárlatot 1851-ben Londonban.¹ A „közkiállítások” rendezése kétségkívül hozzájárult a vezető európai (sőt nemsokára amerikai) városok jellegének megváltozásához. A városok ebben a korban formálódtak nyitottá, az idegeneket nem elhárító, hanem vonzó közeggé. A hatalmas bemutatók internacionális kapcsolatok létesítésére készítettek, felkeltették az érdeklődést és a türelmet távoli, egzotikus világok lakói iránt, végül alkalmat adtak egy-egy nációnak, hogy előnyösen mutassa meg magát. A kortársak olyan új fogalmakat társítottak a rendezvényhez, mint „a világbéke”, „a teljes emberiség köztársasága”, és megállapították, hogy a kiállításokon a nemzetek tanulnak egymástól és tanítják egymást, és hogy itt a munka, az érdemek arisztokráciája parancsol.² Albert kezdeményezése – a német eszme és az angol gyakorlat – mint ismeretes, azonnal világhívtává vált. Már 1855-ben Párizs követte a példát, és a kiállítások sorozata ma is tart.

Budapest mindeddig nem rendezett világkiállítást, de a magyarok már az első londonin megjelentek – ami az abszolutizmus éveiben nem is volt olyan egyszerű –, majd a további rendezvényeken is. A művészeti anyag kezdetben kisszámú és jelentéktelen volt,³ bár például az 1862-es londoni közkiállításra az újonnan megalakult Képzőművészeti Társulat igen komolyan készült. A gyenge szereplés két fő oka között az anyagiak szegényessége és a komoly állami támogatás hiánya.

A legfontosabb év kiállítóink számára minden bizonnyal az 1873-as volt, amikor Bécs rendezett világkiállítást, mert Magyarország itt „... először volt önálló államként megjelenendő”!⁴ Ebből következően a kortárs magyar művészet is ekkor mutatkozott be először a világ előtt, egységes kötelékben és nem mint az osztrák művészet része. Úgy tűnik, rendkívül jelentős alkalomnak tartották ezt, mivel évtizedes törekvés volt, hogy a művelt külföld előtt a magyar művészet „megmutassa magát”.

A 60-as évek végétől már számos európai képzőművészeti kiállításon jelentek meg magyarok, de a világkiállítás sokkal szélesebb közönségnek szólt, mint a kizárólagosan képzőművészeti tárlat.⁵ A rendezőség 1873-ban olyan együttest kívánt bemutatni, amely a magyar művészet magas kvalitásával lepi meg a látogatókat, egyben politikai üzenetet képes közvetíteni a világ és az uralkodó számára. Mert mint többször megállapítják, a magyarság kulturáltsága az önállóság és a szabadság bizonyítéka és biztosítéka. Az előkészületeket és a kiállított művek sorát áttekintve úgy tűnik, hogy az 1873-as bécsi világkiállítás képzőművészeti bemutatója „két korszak határán” a század egyik legfontosabb megmozdulása volt a magyar művészgárda számára. Majd minden elismert mester, sőt a jövő reménységei is jelen voltak. A művekben még élt a kiegyezés előtti idők romantikus idealizmusa, viszont a millennium bombasztikus hatású fellépése még nem jelentkezett. A tárlat a reformkor óta tartó folyamatok reprezentatív záróköve, vele a magyar képzőművészet „nagykorúsítása” befejeződött.